

УДК 81'373.46:81'42:82.091(=161.2=163.42)

Оксана ДАСКАЛЮК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6977-6961>

АНАЛІЗ СПОНУКАЛЬНИХ ІНТЕНЦІЙ ЧУЖИНЦІВ У «СОЛОДКІЙ ДАРУСЬ» МАРІЇ МАТІОС (УКРАЇНСЬКО-ХОРВАТСЬКІ ПАРАЛЕЛІ)

Спонукальні можливості мови з погляду як мовної системи, так і використання в певній комунікативній ситуації вже давно стали предметом ретельних вивчень мовознавчих студій, оскільки така мовленнєва діяльність впливає на перебіг розмови та реалізацію очікуваних / бажаних інтенцій. Природу спонукування вдало описала Світлана Голошук, підкресливши, що це «феномен, за якого діяльність однієї людини регулюється іншою, враховуючи ту чи іншу потребу, є фактором цілеспрямованих людських дій. Крім того, феномен спонукування пов'язується з наміром мовця вплинути на співрозмовника і в певний спосіб змінити або зберегти існуючий стан речей» [1, с. 56]. Отож мовець через вольовий вплив намагається схилити адресата до виконання певних дій, для чого використовує прийнятий в його середовищі (в межах комунікативної поведінки певного народу, спільноти) набір мовних засобів, що мають виразну апелятивну граматичну характеристику. Таким чином він задіює і мовні одиниці, і чинники позамовної ситуації, оскільки інтенція «важливий складник психічного стану людини, але тільки за допомогою граматичних ресурсів мови вона експлікується, стає доступною для інших суб'єктів процесу комунікації. З одного боку, це своєрідний психічний денотат, а з іншого –

мотивувальна цільова настанова впливу та взаємодії з адресатом» [2, с. 19]. Спонування – це експліцитний вплив на адресата мовлення, зафіксований мовними одиницями з певними граматичними характеристиками, підсилений добором лексем з відповідним значенням, наприклад, для називання адресата, граматичних форм дієслова, що передають спонування. Саме навколо цих характеристик і вибудоване наше невелике дослідження особливостей спонування, спричинене приналежністю мовців до різних етносів, а отже, різних культур, багатоманітних способів ставлення до суб'єкта спонукуваної дії.

Кожна мова має свої шаблони комунікативної поведінки і мовець завжди перебуває в межах моделі чи картини світу своєї мови, що диктує йому підбір як форми вислову, так і його лексичного наповнення. За цими характеристиками навіть укладено стереотипи (*stereos* – твердий, *typos* – відбиток) національного характеру, наприклад, для німців приписують такі риси як любов до порядку, пунктуальність. Проте такий підхід, навіть з позитивними ознаками, створює хибне враження про той чи той народ, що негативно впливає на співіснування в багатоетнічному регіоні. Тому ми не будемо звертатися до усталених стереотипів, а проаналізуємо особливості вольового впливу героїв різних національностей на основі реплік зі «Солодкої Дарусі» Марії Матіос.

Отож приклади спонукальної інтенції лейтенанта Лупула, який був представником румунської влади, тому мав певні повноваження говорити з позиції вищого соціального статусу.

Лейтенант	Лупул,	Lejtenant Lupul,
начальник одночасно Черемошнянської жандармерії і прикордонного поста, по-	Čeremošanske žandarmerije i pograničnog punkta istovremeno, u rumunjskoj	

румунськи постерунку, мовчки вислухав Михайлове повідомлення, довго крутив ріденький вус під носом, далі важко зітхнув і сказав, озираючись на відчинене навстіж вікно, крізь яке снували мухи, ніби перевіряв, чи нема кого під стіною...

Лейтенант зітхнув утретє:

– Зате в них є інтерес багато до чого... Але, думаю, кого-кого, а Матронку вони не викрадали... не було нащо... Іди, газдо, додому, а я дам тобі підмогу на пошуки. Бог добрий – переживемо і це... – закінчив Лупул і чомусь поплескав Михайла по плечу.

У Михайла обмерло серце.

Лупул заговорив по-нашому, чим ще більше здивував Михайла...

А Лупул тим часом тихо, майже пошепки говорив:

– Не бійся, domnule Мігаю. Нічого не трапилося. Я лиш прийшов сказати, що ми вибираємося із Черемошного. Завтра

postaji šutke je saslušao Myhajlov izvještaj, dugo je uvijao rijetki brk pod nosom, zatim je teško uzdahnuo i rekao, ozirući se na šitom otvoreni prozor kroz koji su jurile muhe, kao da je provjeravao ima li koga pod zidom...

Lejtenant je uzdahnuo po treći put:

– Zato njih interesira puno toga... Ali, mislim da Matronku nisu oteli... nemaju yašto... Idi, gazdo, kući, a ja ću ti pružiti pomoć u potrazi. Bog je dobar – preživjet ćemo i to... – završio je Lupul i zbog nečega pljesnuo Myhajla po leđima.

Myhajlu je obamrlo srce.

Lupul je progovorio po naški, čime je još više začudio...

A Lupul je za to vrijeme tiho, skoro šapćući govorio:

– Ne boj se, domnule Myhaju. Ništa se nije dogodilo. Ja sam samo došao reći, da se mi kupimo iz Čeremošnog. Sutra – prekosutra tu će biti Sovjeti.

позавтра тут будуть совіти. Може статися по-всякому, Мігаю. Але скрізь є живі люди, може, і в них вони є. То ти не стискайся, а йди й кажи, що в тебе пропала жінка, а мама цицькової дитини. Вони можуть щось знати... – Лупул подумав іще якусь мить і додав: – Тяжкі часи настають... Замельдувати – замельдуй, але ні на кого твердо не сподівайся. Шукай свою жінку сам.

– Прийшли мене брати на войну? – безбарвно, так ніби це його не стосується, питав Михайло по-румунськи, всідаючись поруч.

Лупул не відповів. Мовчав і Михайло.

– Перед тим, як іти на войну, ти би закликав мене в хату та почастував би чим... – якось незвично по-доброму засміявся військовик...

...Доамно Матроно! – сказав Лупул, коли стіл був заставлений полумисками, і зсадив говірливу дитину з колін. – Вибачайте, але я би

Može biti svakako, Myhaju. Ali svuda je živih ljudi, možda ih ima i kod njih. Stoga se nemoj sramiti pa idi i kaži da ti je nestala žena, a majka je dojenčetu. Oni mogu nešto znati... – Lupul je promisio još koji tren i dodao: Teška vremena će nastati... Obavijesti, ali ni na koga se nemoj čvrsto osloniti. Traži svoju ženu sam.

– Došli ste me odvesti u rat? – mlako, tako kao da se to njega ne tiče, pitao se Myhajlo na rumunjskom sjedajući pored.

Lupul nije odgovorio. Šutio je i Myhajlo.

– Prije toga nego bi išao u rat ti bi me pozvao u kuću i počastio čime... – nekako neobično, po dobrane, nasmijao se vojnik.

...Domano Matrono! – rekao je Lupul kada je stol bio postavljen tanjurima, i skinuo brbljavo dijete s koljena. – Oprosite, ali ja bin

хотів поговорити з Мігаєм у чотири оці. htio popričati s Myhajlom u četiri oka.

— ..А завтра прийди до мене на пост. Будемо міняти підлогу і двері. Грибок з'їв підлогу начисто. ...А sutra dođi k meni u postaju. Miženjat ćemo pod vrata. Plijesan je u potpunosti pojela pod...

Як бачимо, попри різні ситуації спонукання лейтенант Лупул дотримується толерантної тактики, використовує невербальні засоби для пом'якшення впливу, переходить на українську мову. Граматичні характеристики: використання вокативів (з додаванням румунських індексних слів), імперативних форм, трансформованих в наказовий дієслівних форм умовного способу, що допомагає зробити вольовий вплив менш категоричним. Мовець дотримується ввічливого тону, попри свій вищий статус. Переклад хорватською засвідчує аналогічність граматичних засобів української та хорватської мовних систем для передання різних форм спонукання.

Приклади варіативного передання спонукальної інтенції в мовленні представників єврейської громади.

...потім двері озвалися скрадливим, ледь чутним голосом Лазаря Капетутера – господаря корчми: ...zatim su ze vrata odazvala prigušenim, jedva čujnim glasom Lazara Kapetutera – gospodara krčme:

— Чуєте, мамцю... ішли би ви собі до хати... і не мозолили би отут кому без потреби очі... Присягаюся своєю лисою головою, що вони ще дадуть нам жару, а не лиш нафти... так що, побудьте, мамцю, без світла. —Čujete, majko draga... idite Vi sebi doma... i ne žuljajte tu nekome bez potrebe oči... Kunem se svojom ćelavom glavom, da nam oni ne budu dali ni žara, a ne samo nafte... kako da,

Днина тепер довга. Світити не треба. А там – як Бог дасть...

Він (Гершко – О. Д.) довго дивився не стільки на Михайла, скільки крізь нього, а потім тихо сказав:

– Правдивій людині не шкода навіть своє віддати... Бери, любчику Мойшо, два, а то й три міхи крупи і неси додому, поки я не передумав...

...Попомниш мої слова, добрий чоловіче... А тепер бери свою і мою крупу, думай, що то наша, і ховай її подалі від людських очей...

budite, majko draga, bez svjetla. Dan je sada dug. Svjetliti ne treba. A zatim – kako Bog da...

Dugo je šutke gledao ne toliko na Myhajla, koliko kroz njega, a zatim je tiho rekao:

– Pravednom čovjeku nije šteta čak ni svoje dati... Uzmi dragi Miha, dvije, a onda i tri vreće krupice i nosi kući, dok se nisam predomislio...

...Zapamti moje riječi, dobri čovječe... A sad uzmi svoju i moju krupicu, smatraj je našom, i spremi je dalej od ljudskih očiju...

Варто звернути увагу на підбір лексем для вокативів, а також намагання перекладача зберегти цю шанобливість та варіативність, але лексичну різноманітність називання адресата переклад таки втратив. Усі інші засоби спонування – трансформований умовний спосіб для м'якості наказу, імператив у формі пошанної множини, модальний прислівник – передано аналогічними граматичними формами хорватської мови. Загалом спонукальні конструкції цих діалогів теж є зичливими до адресатів, з підкресленою пошанністю, емпатичністю.

Аналіз комунікативних ситуацій спонування за участі представників совітів.

– Так що ти, Михайле, ти ж Михайлом зवेशся? – Дідушенко різко розвернувся до нього: – Можеш і не сумніватися: ми тебе вже призначили колгоспним заготівельником. Будеш у колгоспі збирати молочні продукти, а потім везти на маслозавод у Вижницю. Тебе порекомендували самі ж сільські люди. Кажуть, чеснішого чоловіка в окрузі годі знайти. Поки що заготконтора побуде у тебе в хаті, а далі побудуємо склади. Так що, будь ласка, – підсунув чистий лист паперу ближче до краю столу і подав Михайлові олівець. – Пиши заяву з проханням прийняти тебе до колгоспу імені Кірова, я продиктую. А ми розглянемо, подумаємо, і, може, приймемо. Конкуренція у нас велика. Сам бачиш, – знову показав на списані папери. – Заодно запиши і жінку... О, яке гарне дитя! – обійшов ззаду Матронку і погладив дитину револьвером по голові, аж вона забилася обличчям у мамину запаску... – Як ти називаєшся, дитинко?

Tako da ti, Myhajlo, ti se Myhajlo zoveš? – Didušenko mu se oštro obratio: – Možeš prestati razmišljati: mi smo тебе već odredili za kolhoznoga snabdevača. Skupjat ćeš u kolhozu mliječne proizvode, a zatim ćeš ih voziti u mljekaru u Vyžnycu. Tebe su preporučili upravo sami seoski ljudi. Kažu da poštenjega čovjeka u okrugu ne možeš naći. Zasad će kombinat biti kod тебе, a zatim ćemo sagraditi skladište. Tako da, molim – gurnuo je čisti list papira bliže rubu stola i dao Myhajlu olovku – piši zamolbu s molbom da te prime do kolhoza Kirova, ja ću diktirati. A mi ćemo pogledati, razmisлити, i možda te primimo. Konkurencija je kod нас велика. Sam vidiš – ponovno je pokazao ispisane papire. – Ujedno zapiši i ženu... О, kakvo lijepo dijete! – obišao je straga Matronku i pogladio dijete revolverom po glavi, da se ono zabilo licem u maminu suknju... – Kako se ti zoveš, dijete?

Оскільки увагу зосереджуємо на граматичних характеристиках засобів спонування, то тут варто застановитися на множинному самопредставленні мовця – через першу особу множини, колективне ми, яке робить нечітким особу ініціатора спонукуваної дії, але підсилює ваговитість адресанта, збільшує його вплив на адресата, до якого використано «тикання». Оце «микання» було притаманне добі колективізму, коли акцентували на колективних рішеннях, адже воно позбавляло відповідальності, а тому його могли використовувати і як засіб тиску, як в нашому прикладі, і як завуальованість відповідальності при масових злочинах. Хоча мовець і використав етикетну формулу ввічливості «будь ласка», проте вона не пом'яшує жорсткості ситуації, яку підсилює ще й авторський опис невербаліки. Переклад такими ж граматичними формами передає всю специфіку спонукальних конструкцій, що засвідчує надзвичайну близькість граматичних засобів передання вольового впливу українською та хорватською мовними системами. Єдине, прохібівив *не сумніватися*, підсилений дієсловом *можеш*, подано або зазначено як *ти можеш перестати думати*, що можна пояснити особливістю перекладацького підходу до цієї комунікативної ситуації та її адаптацією до більш звичної форми для комунікативної поведінки носіїв хорватської мови.

У драмі німецьку владу представлено непрямою мовою: *«Німець сказав, що велика Німеччина і великий фюрер Адольф Гітлер почали війну з большевиками заради визволення окупованих людей з-під страху і безчинств; казав війни не боятися, але нову владу слухати, а про тих, хто тут чинив людям кривди впродовж останнього року, забути назавжди...»*

Воєнний стан, казав офіцер, триватиме недовго. Різдво люди будуть зустрічати під залпи переможного салюту».

Описовість спонукальних ситуацій мовлення – стилістичний прийом і для пришвидшення руху сюжету, і для підкреслення обтічності згаданих дій щодо долі головних героїв. Перекладу хорватською не подаємо.

Аналіз ситуацій зі спонукальною інтенцією показав, що автор художнього твору використав притаманні для кожного героя шаблони, які відповідають моделям поведінки певної спільноти. Найчіткіше специфіку вольового впливу фіксують лексичні засоби (наприклад, називання адресата мовлення), а також граматична характеристика підібраних дієслівних форм, які передають спонукування дію, також способи самоідентифікації мовця. Порівняння українських спонукальних речень з їх перекладами хорватською засвідчив близькість між граматичними системами наших мов.

Список літератури

1. Голощук С. Л. Когнітивно-комунікативні особливості спонукального дискурсу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». *Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики*. 2007. № 586. С. 56–59.

2. Матіос М. Солодка Даруся. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15283>

3. Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Чернівці: Букрек, 2014. 412 с.